

QUENDER!

Stefan Dudink

In de schermutselingen die zijn opgeroepen door de herdooping van het *Tijdschrift voor Vrouwenstudies* tot een *Tijdschrift voor Genderstudies* verschijnt *gender* geregeld als een ingrijpende verandering in het feministisch wetenschappelijk project. Deze verandering dreigt volgens sommige redeneringen dat project te ontregelen, en lijkt in andere opvattingen juist te beloven het uit menige impasse te bevrijden. In plaats van een plotselinge wending ten goede of ten kwade waar uitgesproken voor- en tegenstanders haar voor houden, lijkt *gender* mij echter de resultante van krachten die van het begin af aan op het feministisch wetenschappelijk project hebben ingewerkt. De krachten waar ik op doel vormen tezamen de overbekende spanning waarvan het feminisme in het algemeen doortrokken is: het feit dat het feminisme zich organiseert op de noemer 'vrouwen', terwijl het die noemer tegelijkertijd – althans in zijn ongewenste, beperkende effecten – ongedaan wil maken.

Deze spanning laat zich aflezen uit het allereerste redactioneel van het *Tijdschrift voor Vrouwenstudies* uit 1980 – net zo goed als daarin, in retrospect, een voorafschaduw van *gender* kan worden aangetroffen. In dat redactioneel introduceerde de redactie een definitie van het begrip vrouwenstudies, die zij vergezeld deed gaan van een toelichting. De definitie van vrouwenstudies luidde als volgt: 'onderzoek dat een bijdrage kan leveren aan het verkrijgen van inzicht in het ontstaan van vrouwenonderdrukking en dat tevens aanknopingspunten biedt voor de opheffing daarvan.' (Redactioneel, 1980, p. 3-4)

Uit de toelichting bij deze definitie was een regel weggevallen. Wat resteerde was de cryptische mededeling dat 'deze opvatting impliceert dat de positie van vrouwen binnen haar wordt.' (p.4) In een bijgevoegd 'Korrigendum' liet de redactie weten wat hier had moeten staan. Dat was het volgende: 'Deze opvatting impliceert dat de positie van vrouwen binnen haar maatschappelijke en historische kontekst geanalyseerd en bestudeerd wordt.'

Deze weggevallen regel keerde terug in de geschiedenis die volgde op dit redactioneel en wel, wat je noemt, 'with a vengeance'. Want wat in deze regel te berde werd gebracht, zou in de loop der tijd immers de vooraf gepresenteerde definitie van vrouwenstudies op gevoelige punten ondermijnen. Beide samenstellende delen van het centrale begrip uit deze definitie – 'vrouwenonderdrukking' – verloren aan eenduidige betekenis, naarmate de 'maatschappelijke en historische kontekst' aan terrein won en vrouwen/onderdrukking daarmee van vanzelfsprekende uitgangspunten tot problematische concepten werden.

In zekere zin zijn *gender* als analytisch concept en de herdooping van het *Tijdschrift voor Vrouwenstudies* tot het *Tijdschrift*

voor *Genderstudies* de resultanten van het gedurig terugkeren van een aanvankelijk weggevallen zinnetje. Het voorstel niet langer onderzoek te doen naar 'vrouwen', maar in plaats daarvan na te gaan hoe sekseverschillen worden gemaakt, vloeide voort uit de onderkenning van de radicaal uiteenlopende betekenissen die in verschillende maatschappelijke en historische contexten aan 'vrouwen' werden toegekend. Dit maakte dat 'vrouwen' niet langer als eenduidig startpunt van onderzoek kon functioneren. In het verlengde daarvan bleek ook 'onderdrukking' een term die te veel vooronderstelde om recht te kunnen doen aan de verschillende betekenissen die de sekseverschillen, al naar gelang hun context, bezaten.

Waar in retrospect – en dan ook alleen in retrospect – in het redactioneel uit 1980 een vooraankondiging van 'gender' kan worden ontwaard, was de eerdergenoemde spanning in het feminisme daarin destijds al nadrukkelijk aanwezig. De redactie deed met haar omissie en 'Korrigendum' onwillekeurig haar best daar de aandacht op te vestigen. De spanning rondom 'vrouwen' als een noemer die even onvermijdelijk als beperkend is, manifesteerde zich in de definitie van vrouwenstudies en de bijgeleverde, in eerste instantie goeddeels ingeslikte, toelichting. Waar de definitie de term 'vrouwenonderdrukking' centraal stelde, bevatte de toelichting in termen van 'maatschappelijke en historische kontekst' de aankondiging van de problematisering van deze term.

Het fraaie aan – een bepaalde, post-structuralistische, interpretatie van – *gender* lijkt mij nu dat het deze spanning ontkent noch pretendeert op te lossen, maar haar daarentegen tot object van onderzoek heeft gemaakt in een poging te komen tot wat Joan Scott noemt, 'a genuine historicization and deconstruction of the terms of sexual difference' (Scott, 1986, p. 1065). Scott stelde voor niet op voorhand uit te gaan van het sekseverschil-zoals-wij-dat-kennen, maar om na te gaan hoe dat verschil in de loop der tijd *gemaakt* is. Zij introduceerde daarmee niet alleen een concept voor wetenschappelijk gebruik, maar ook een manier van omgaan met de spanningen in het feminisme. Scotts pleidooi voor 'gender' was bedoeld om het, via de geschiedenis van de hedendaagse categorie 'vrouwen', mogelijk te maken niet langer door die spanning gevangen te zijn. Door te wijzen op de historische veranderlijkheid en contingentie van deze categorie, wees zij indirect ook op de mogelijkheid daaraan in de toekomst te ontsnappen – zonder de kracht die er in het heden van uitgaat te negeren.

Ontkenningen – oplossingen

Scott probeerde aldus de eerdergenoemde spanning in het feminisme te problematiseren. Een ontkenning in plaats van een problematisering van de spanning tussen 'vrouwen' als

organisatieprincipe en als beperkend obstakel lijkt mij ten grondslag te liggen aan een deel van de kritiek op *gender*. Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat critici die stellen dat *gender* de feministische erfenis zou verkwanselen, zich vaak als erfgenamen van slechts een deel van die nalatenschap wensen op te werpen. Zelfbenoemde erfgenamen die het feministisch erfgoed menen te moeten beschermen tegen *gender* lijken vaak slechts een deel van de boedel te willen aannemen, te weten het organiserend beginsel, en leggen de obstakel-zijde gemakshalve terzijde. Dat zij zulks niet vanuit een naïef beroep op een probleemloze categorie 'vrouwen' doen, maar geregeld ook trachten vast te houden aan een gedachtegoed dat deze categorie probeert te historiseren dan wel deconstrueren, levert een tegenstrijdige positie op. In de woorden van politiek filosoof Wendy Brown resulteert dit in een stellingname die 'postmodern exposures' en 'feminist hesitations' op ongemakkelijke wijze samenbrengt (Brown, 1995, p. 30).

Aan de kritiek op *gender* uit naam van een nadrukkelijk als *politiek* gepresenteerde feministische erfenis – waarbij *gender* synoniem is aan een verwaterd, louter nog academisch feminisme – ligt eenzelfde selectieve omgang met de eigen erfstukken ten grondslag. Hier wordt genegeerd dat de spanning rondom 'vrouwen' een spanning is die zowel het feministisch wetenschappelijk als politiek project aankleeft. Een beroep op politiek bewerkstelligt dan ook niet dat men zich aan deze spanning onttrekt; die is in feministische politiek even werkzaam als in feministische wetenschap.

Al te enthousiaste voorstanders van *gender* maken zich op een andere manier te snel af van de spanning in het feminisme door *gender* voor te stellen als oplossing daarvoor – in plaats van *gender* te gebruiken als middel om deze spanning te begrijpen. Hier verschijnt *gender* als concept dat het mogelijk maakt om voorbij de feministische spanning met betrekking tot 'vrouwen' te geraken. *Gender* is dan een volledige politieke theorie geworden in plaats van een analytisch concept dat de weg moet vrijmaken voor het formuleren van zo'n theorie. De 'genuine historicization and deconstruction of the terms of sexual difference' kan mijns inziens echter nooit het hele werk zijn. Het is een middel om distantie te denken ten opzichte van de tegenstrijdigheden rondom 'vrouwen' die het feminisme heeft geërfd van de liberaal-democratische discursieve context waaraan het is ontsproten (Scott, 1996). Deze afstand is de voorwaarde voor en het begin van een nieuwe politiek maar valt daar niet mee samen.

Gender en queer

De voorstelling van *gender* als oplossing en niet als manier om feministische spanningen met betrekking tot haar constitutieve categorie vrouwen te bezien, resulteert in een voortijdige fixatie van wat een voortdurende reflectie op die spanningen zou moeten zijn. *Gender* wordt dan de eindhalte van wat wel het 'constructivistisch traject' is genoemd (Sage, 1994, p. 18). Inmiddels zijn al posities langs dit traject ingenomen die verder lijken te liggen dan het station *gender*. De

pretentie van *Queer Theory* zich 'beyond' een veelheid van theoretische benaderingen van sekse en seksualiteit te bevinde, heeft zeker ook betrekking op *gender* (Butler, 1990; Sedgwick, 1990).¹ Ten dele gaat het hier om het idee dat *gender* als analytische categorie niet toereikend is voor een analyse van de plaats van seksualiteit in onze samenleving. Een dergelijke analyse zou een eigen analytisch instrumentarium vereisen dat seksualiteit als 'zelfstandig' structurerend beginsel beschouwt en het niet ondergeschikt maakt aan *gender* (Sedgwick, 1990, p. 30).²

Daarnaast proberen *queer theorists* voorbij *gender* te raken door een andere omgang met de spanning in identiteitenpolitiek, een spanning die ik hierboven vooral aan het feminisme toeschreef, maar die zich evenzeer in lesbische, homo- en etnische politiek en wetenschap bevindt. In *Queer Theory* krijgt de reflectie op de spanning rond een 'specifieke' identiteit als uitgangspunt en obstakel een offensievere inslag. *Queer theorists* zijn vaak minder geïnteresseerd in het probleem dat deze spanning voor een *queer* wetenschap en politiek oplevert, en kijken meer naar de manier waarop 'ons' probleem van 'specifieke' identiteiten als het ware de oplossing, de bestaansvoorwaarde, is voor 'algemeen' geachte identiteiten. Zij gaan daarbij uit van de gedachte dat het 'algemeen' aan deze identiteiten het resultaat is van de manier waarop zij tegenover als 'specifiek' afgedane identiteiten worden gesteld. Daarmee zou de algemene (heteroseksuele, mannelijke) identiteit feitelijk in een afhankelijkheidsrelatie tot de specifieke (homo/lesbische, vrouwelijke) identiteit staan. Het 'specifieke' zou zich dan ook niet zozeer in de marge, als wel in het centrum van onze cultuur ophouden en daar als springlading aan de normaliteit vastgekoppeld zitten (Sedgwick, 1990, p. 1; Warner, 1993, p. xiv).

Er valt van alles af te dingen op deze bewerking van de spanningen in feministische en homo/lesbische projecten. Zo komt het mij voor dat *Queer Theory* te veel vooronderstelt over het subversieve, explosieve karakter van homoseksualiteit en haar noodzakelijk antagonistische relatie tot de normaliteit (Dudink, 1994). In het kader van een oordeel over de merites van *gender* bevat *Queer Theory* echter een behartenswaardige aansporing *gender* niet als oplossing of eindstation op te vatten. *Gender* functioneert het best wanneer het een bepaalde wijze van omgaan met en reflectie op de spanningen in het eigen intellectueel en politiek project aanduidt, wanneer het tot een dergelijke reflectie uitnodigt en de verdere ontwikkeling daarvan aanmoedigt. En in dat opzicht heb ik weer meer vertrouwen in het vermogen van *gender* op een dergelijke manier te werken dan in *queer*. De veronderstellingen over noodzakelijke subversiviteit en grensoverschrijding die in *Queer Theory* de ronde doen leggen namelijk al te veel vooraf vast hoe die reflectie eruit zal zien en wat de uitkomst ervan zal zijn. De aansporing die *Queer Theory* aan *gender* doet om niet al te snel tevreden te zijn met bestaande manieren van omgaan met – onontkoombare – spanningen in het eigen denken en streven dient echter zeker te worden gehoord.

Dat we de spanning erin mogen houden! Quender?

Literatuur

- Brown, W. (1995). *States of injury. Power and freedom in late modernity*. Princeton (NJ): Princeton University Press.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble*. New York: Routledge.
- Dudink, S. (1994). Het privilege van de democratische grensoverschrijding. Radicale seksuele politiek en democratie. *Krisis*, 14, 50-64.
- Martin, B. (1996). Sexualities without genders and other queer utopias. In B. Martin, *Femininity played straight. The significance of being lesbian* (pp. 71-94). New York: Routledge.
- Redaktioneel (1980). *Tijdschrift voor Vrouwenstudies*, 1, 3-5.
- Rubin, G. (1984). Thinking sex. Notes for a radical theory of the politics of sexuality. In C. Vance (Ed.), *Pleasure and danger. Exploring female sexuality* (pp. 267-319). Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Sage, L. (1994). The Women's Camp. *Times Literary Supplement*. 15 July, 18-19.
- Scott, J.W. (1986). Gender: A useful category of historical analysis.

American Historical Review, 91, 1053-1075.

- Scott, J.W. (1996). *Only paradoxes to offer: French feminists and the rights of man*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Sedgwick, E.K. (1990). *Epistemology of the closet*. Berkeley: University of California Press.
- Warner, M. (1993). Introduction. In M. Warner (Ed.) *Fear of a queer planet? Queer politics and social theory* (pp. vii-xxxii). Minneapolis: University of Minnesota Press.

Noten

1. Voor een kritiek op de manier waarop in *Queer Theory gender* als een gepasseerd station wordt afgedaan en de wijze waarop zo een voorhoedepositie wordt geclaimd die berust op een als achterhaald bestempeld 'gender', zie: Martin (1996).
2. Daarbij bouwen *queer theorists* meestal voort op Gayle Rubins pleidooi uit 1984 om een conceptueel onderscheid te maken tussen gender en seksualiteit (Rubin, 1984).